
Diana VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA

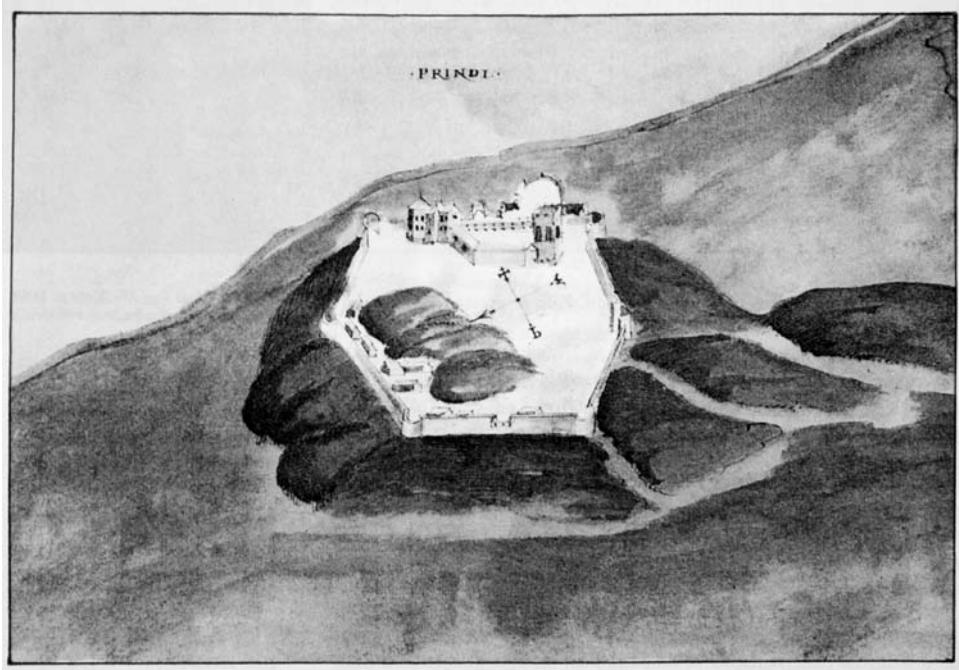
Pregledni rad

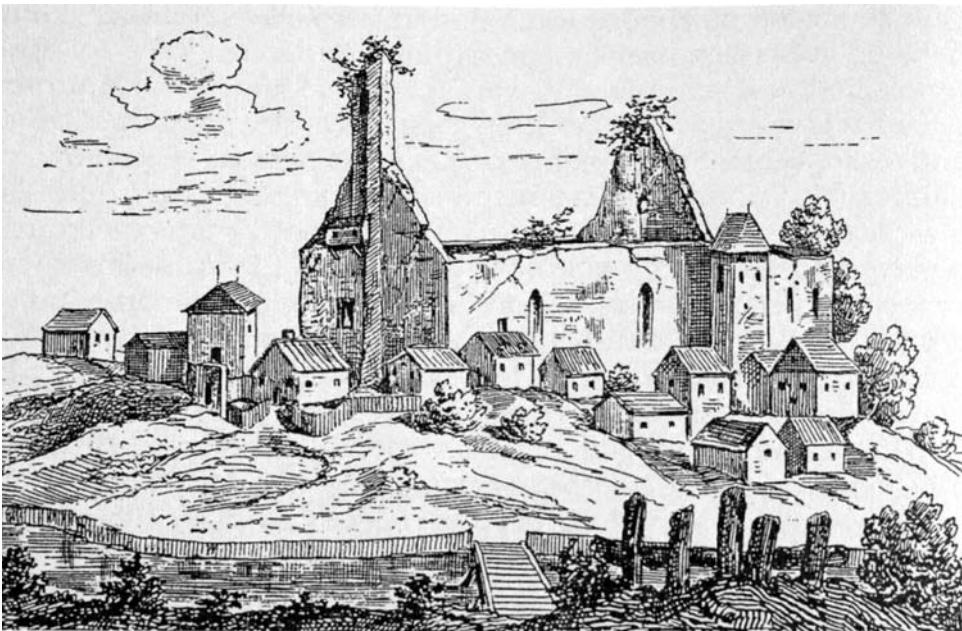
Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

SREDNJOVJEKOVNI SPOMENICI LIKE I KRBAVE U POVIJESNO- -UMJETNIČKOJ HISTORIOGRAFIJI

Opća slika prostora Like, središta srednjovjekovne Hrvatske, zasniva se na tradicijama o kraju prepunom srednjovjekovnih gradova. Usmena predaja navodi ih oko dvije stotine, što možemo tumačiti ne samo romantičarskom predodžbom o povijesnom krajoliku, nego i višestrukim značenjem pojma *grad* u hrvatskom jeziku. Brojnost gradova ujedno nam potvrđuje osnovnu karakteristiku povijesnog sustava naselja tog prostora, pretpovijesnim, antičkim i srednjovjekovnim prometnicama povezanih s Dalmacijom i Slavonijom. Srednjovjekovni kulturni krajolik Like devastiran je u ratovima s Turcima; župe

SL. 1.
N. Angelini,
Plan Brinja, 1566.

Sl. 2.

Pieroni, Oštarije,
Crkva sv. Marije, 1639.

Krbavu, Liku i Gacku tada napuštaju njihovi dotadašnji gospodari – visoko hrvatsko plemstvo (*nobiles ultra Gvozd – nobiles de Croatia*), a njihovo mjesto zauzimaju dinasti Frankopani, koji su odredili kulturološku sliku hrvatskog kasnog srednjovjekovlja. Održali su Krbavsku biskupiju u Modrušu (1457.–1564.) te poslije u Senju, a osnovali su i biskupiju u Otočcu (1436., Sigismund Frankopan). Zbog napuštanja brojnih naselja, ostaci prošlih vremena danas su nerijetko teško primjetni. Izuzmu li se pojedini ostaci monumentalnih građevina te jedva vidljivi lokaliteti gradina i gradišta, cjelokupna struktura naseljenih krčevina i naselja Like, onakva kakvu poznajemo, stvorena je tek u 18. stoljeću. Najstarije podatke o srednjovjekovnim gradovima, a iznimno i o sakralnim spomenicima, nalazimo u crtežima nastalima iz vojno-strateških razloga u 16. stoljeću – inženjera N. Angielinija – te u 18. stoljeću u djelima vojnih inženjera i kartografa Pieronija (1636.–1639.), Stiera, (1660.), Marsiglia (1679.–1702.) i u grafikama Valvasora iz zbirke “Die Ehre des Herzogthums Krain”. Zbirka nacrta iz Hrvatskog državnog arhiva koja se gotovo u cjelini pripisuje Hollsteinu¹ (1690.–1700.) nije toliko publicirana, a zanimljiva je što se u njoj ne prikazuju samo gradovi, nego i utvrde. Sakralne gradnje, osim onih monumentalnih (Oštarije) ili koje su se nalazile u gradovima

Sl. 3.
M. Stier,
Veduta Brinja, 1660.

(Brinje), nisu zabilježene u povijesnim grafičkim prikazima.

Prvi historiografski prikaz povijesti Krbavsko-modruško-senjske biskupije i njezinih biskupa, onaj u djelu *Illyricum sacrum* Danielea Farlatija,² tiskan je u Veneciji u 18. stoljeću. Slijedi je crkvena povijest Ivana Črncića u 19. stoljeću.³

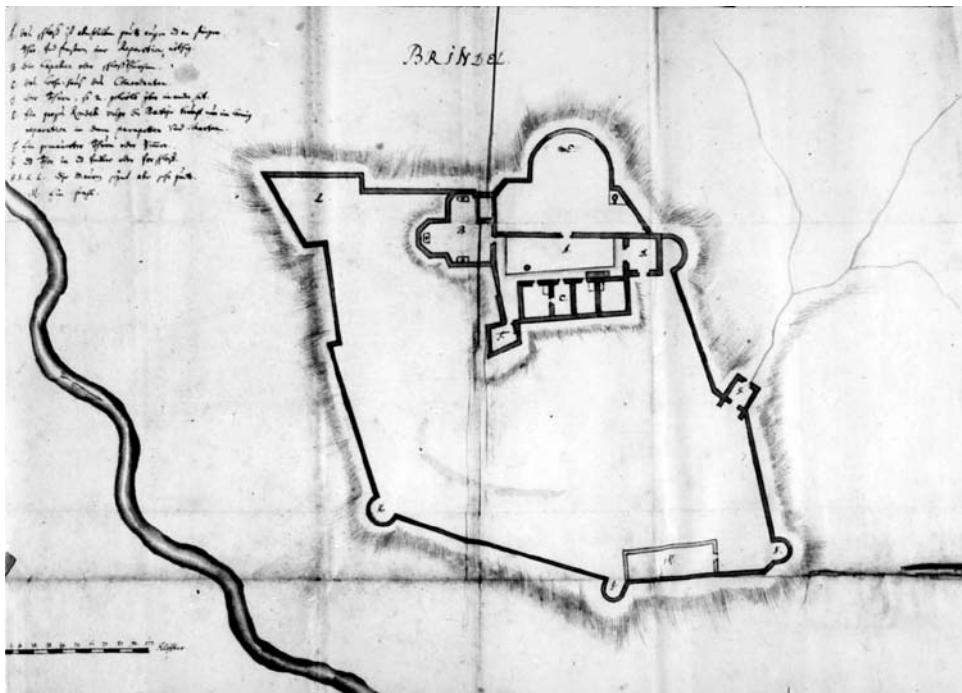
Prihvatimo li činjenicu da je poznavanje i stupanj istraženosti spomenika u uskoj vezi s njihovom prisutnošću u povijesno-umjetničkoj literaturi, nužno je poznavati povijest istraživanja.

Svijest o vlastitoj kulturnoj prošlosti javila se u Hrvatskoj za vrijeme ilirskog preporoda, kada je dignuta na razinu doktrine. To se zbilo nešto poslije od zapadnoeuropskih zemalja, gdje u doba romantizma početkom 19. stoljeća jača nacionalna svijest. Javlja se postupno zanimanje za nacionalne spomenike, te počinju prva sustavna istraživanja i prikupljanje povijesnih podataka o spomenicima, izrađuju se nacrti, crteži, da bi se stvorio fond činjenica koji bi omogućio temeljitije poznavanje baštine.

Spomenici kao okosnica vlastitog kulturnog identiteta počinju se doživljavati u Hrvatskoj oko polovice 19. stoljeća, što znamo prema objavljenim radovima i sačuvanoj dokumentaciji. Pobuda i metode prema europskom modelu preuzeti su iz središta tadašnje Habsburške Monar-

2 FARLATI, Daniele, *Illyricum sacrum*, vol. IV., Venecija 1759., "Episcopi corbaviensis, modrusenses, senienses et ottocienses", str. 91–167

3 ČRNČIĆ, Ivan, *Najstarija poviest krčkoj, osorskoj, rabskoj, senjskoj i krbavskoj biskupiji*, Rim, 1867.

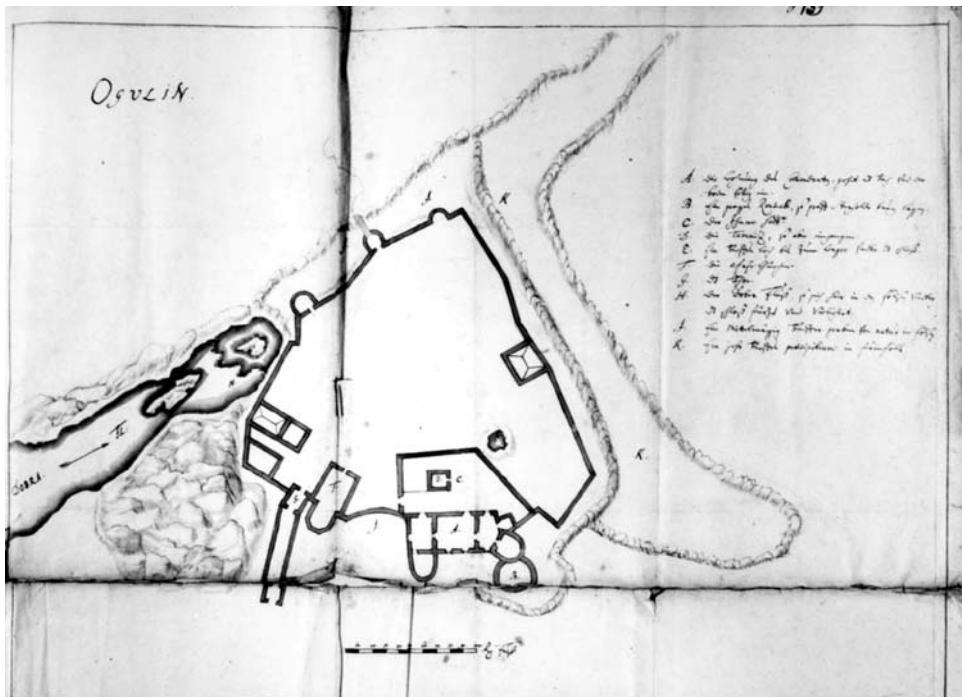

Sl. 4.

Hollstein (1690–1700),
Brinje, Generalkomanda
Varaždin Karlovac, knjiga II,
Hrvatski državni arhiv

hije. Nekoć puki interes za lokalne spomenike ujedinjen idejom svijesti o vlastitoj baštini napisljektu će rezultirati prvim sistematizacijama, odnosno stvaranjem temelja nove znanstvene discipline.

Prva istraživanja vezana su za rad Ivana Kukuljevića, koji osniva Društvo za povjestnicu jugoslavensku (1856.) i utemeljuje glasila *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* i *Starine* (1871.–75.). Jedan od programskeh zadatka Društva bilo je i popisati sve pokretne i nepokretne spomenike kulture u Hrvatskoj te ih opisati i istražiti. Dio tih istraživanja je objavljen u opsežnom Kukuljevićevu opusu na hrvatskom jeziku. Kukuljević je autor prvog bibliografskog leksikona južnoslavenskih umjetnika *Slovnika umjetnikah jugoslavenskih*, temeljnog djela hrvatske povijesnoumjetničke znanosti. Među njegovim radovima koji dodiruju problematiku ličkih gradova, treba istaknuti *Njake gradine i gradovi u kraljevini Hrvatskoj I–III.* te *Sokol grad Brinjski*, koji prvi put, kao i frankopansku kapelu u Brinju, nalazimo crtežom zabilježenu upravo u Kukuljevićevoj rukopisnoj zbirci: tlocrt, presek i pročelja iz 1853. godine.⁴ To nisu samo terenske zabilješke ili podsjetnici nego dokumentacija koja svjedoči o znanstvenoj percepciji te problematike.

Sl. 5.

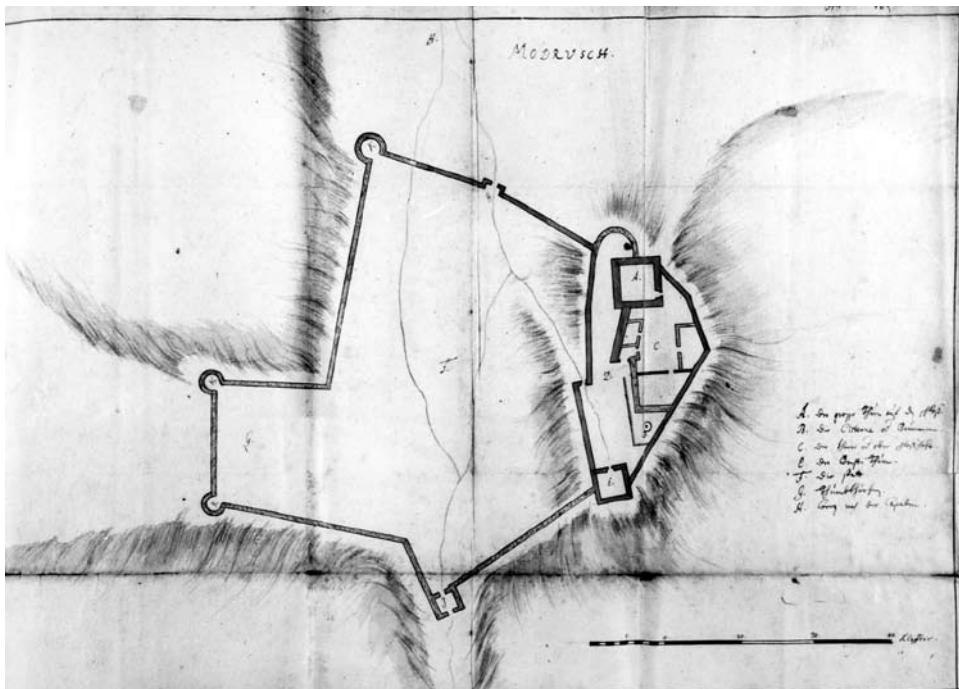
Hollstein (1690–1700),
Ogulin, Generalkomanda
Varaždin Karlovac, knjiga II,
Hrvatski državni arhiv

MIRNIK, Ivan, "Mijat Sabljari", Muzeologija 28/1990, str. 14–18.

"Izvijestje odbornika društva g.c.k. majora Sabljara o uspjehu svoga putovanja po Dalmaciji god 1853 i 1854", Arkiv za pověstnicu Jugoslavensku, 1854.

VUJNOVIĆ, Andrej, "Mijat Sabljari i Lika", Muzeologija 28/1990, str. 26–34.

SABLJAR, Mijat, Lika i Krbava, XV. 23.D/VI. 81., Arhiv HAZU, Zagreb.

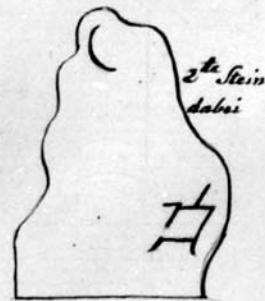
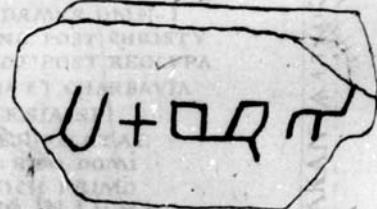
Sl. 6.

Hollstein (1690–1700),
Modruš, Generalkomanda
Varaždin Karlovac, knjiga II,
Hrvatski državni arhiv

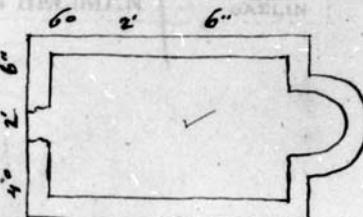
crteže srednjovjekovnih crkava i pletera u Barleti, Mognoriku i Ličkom Osiku. Prvo istraživanje Mijata Sabljara oko polovice stoljeća bilo je na razini prepoznavanja i inventariziranja spomenika te stvaranja prve prostorne obilježbe koju nalazimo u *Mjestopisnom rječniku* njegova brata Vinka Sabljara iz 1866. godine. Njihova istraživanja uistinu su podloga za izradu topografije naselja i spomenika, čemu se težilo kao krajnjem cilju.

Nešto poslije od ostalih europskih zemalja koje su poticaj dobile u romantizmu, Habsburška Monarhija 1850. godine, u doba apsolutizma, osniva Središnje povjerenstvo za istraživanje i održavanje građevinskih spomenika u Beču (*Zentralkommision zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, u sklopu Ministarstva trgovine). Poslije 1853. godine Povjerenstvo u svim središtima krunskih zemalja imenuje konzervatore. Imenovanjem Ivana Kukuljevića 1856. godine za konzervatora u Hrvatskoj i Slavoniji povjesnoumjetnička istraživanja nastavljaju se unutar organizirane službe zaštite spomenika. Kukuljević obilazi teren i šalje izvještaje o stanju spomenika. Želja za stvaranjem inventara spomenika sve je više prisutna, što potvrđuje i njegovo pismo redaktoru *Mittheilungen der k. u k. Zentralkommision* u Beču u kojem ga obavještava da namjerava sastaviti popis svih građevinskih spomenika

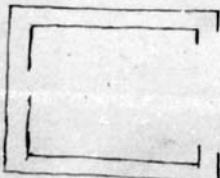
Grabstein bei der Ruine der Kirche St. Marcus ausgegraben und bei der Steinerzeugung für Herstellung der Straße zerschlagen. 1835.

Ruine der Kirche St. Marcus zwischen Osik und Wukovmest.

Ruine St. Anna, nordost von der steinernen Brücke am Balatin Bache in Osik.

Steinerne Zierrade bei dieser Ruine

ARHIV
JUGOSL.
AKAD.

u Hrvatskoj i Slavoniji.⁹ U tom časopisu – glasiliu Povjerenstva – objavljaju se njegovi izvještaji na njemačkom jeziku.¹⁰ Tiska ih također u zagrebačkim dnevnim listovima

Sl. 7.
Mijat Sabljar, Ruševine
crkve sv. Marka i Ane pokraj
Osika 1839., Arhiv HAZU,
XV D/VI. 81

9 HDA, Carsko i kraljevsko namjesništvo, br. 15, Zagreb, 22. IV. 1856.

10 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan, "Bericht über einige Beudenkmale Kroatiens", Mittheilungen der k. k. Zentralkommision für Denkmalpflege 1856, str. 232.

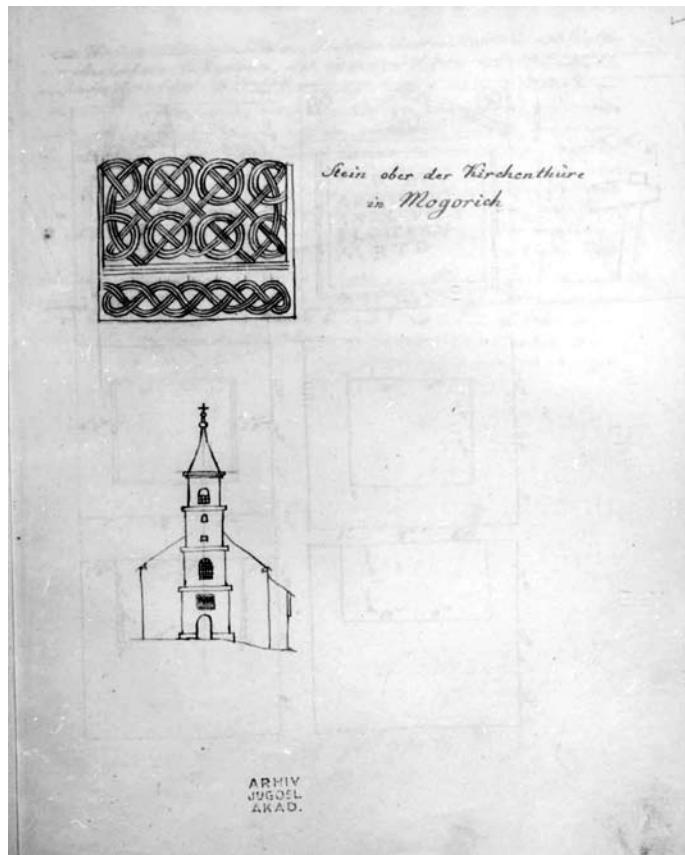
Diana VUKIČEVIĆ-
SAMARŽIJA
**Srednjovjekovni
spomenici Like I
Krbave u povjesno-
-umjetničkoj
historiografiji**

– *Agramer Zeitung*¹¹ i *Narodnim novinama*. Stvaraju se prvi sudovi o nekim spomenicima, pa i estetske prosudbe. Njegovo suvremeno stajalište o istraživanju i predstavljanju spomenika vidljivo je na primjeru članka “Sokol grad Brinjski”,¹² u čijem prilogu objavljuje crteže Martina Pilara. Njegove arhitektonske snimke grada Sokolca u Brinju i projekt rekonstrukcije kapele Sv. Trojstvo završni su rad specijaliziranog studija arhitekture gotike kod Friedricha von Schmidta na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču i pokazuju suvremen i zreo pristup. U djelu M. Pilara nalazimo početke moderne arhitektonske studije dokumentacije povjesnih spomenika.

Iz opće doktrine stvaranja sustava za proučavanje i veličanje nacionalnog nužno slijedi i stvaranje jezika koji izravno opisuje spomenike. Počinje se objavljivati na hrvatskom jeziku, pa se postupno oblikuje i stručni jezik, najčešće na temelju njemačke stručne terminologije. Upo-

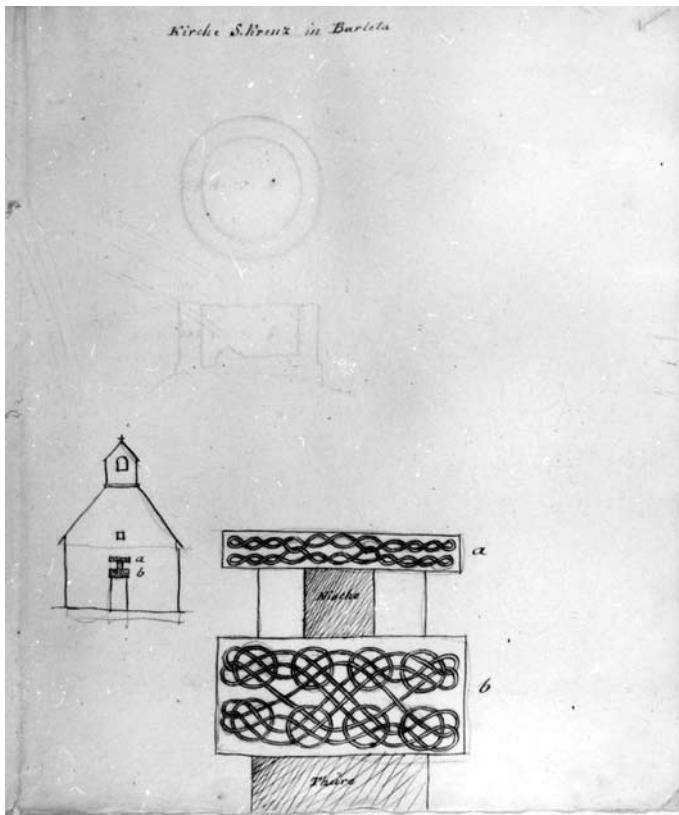
Sl. 8.

Mijat Sabljar, Pleter nad vratima crkve u Mogoriću,
Arhiv HAZU, XV D/M. 81

11 Agramer Zeitung, br. 37/1857.

12 Glasnik Družtva za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu II. Zagreb, 1887.

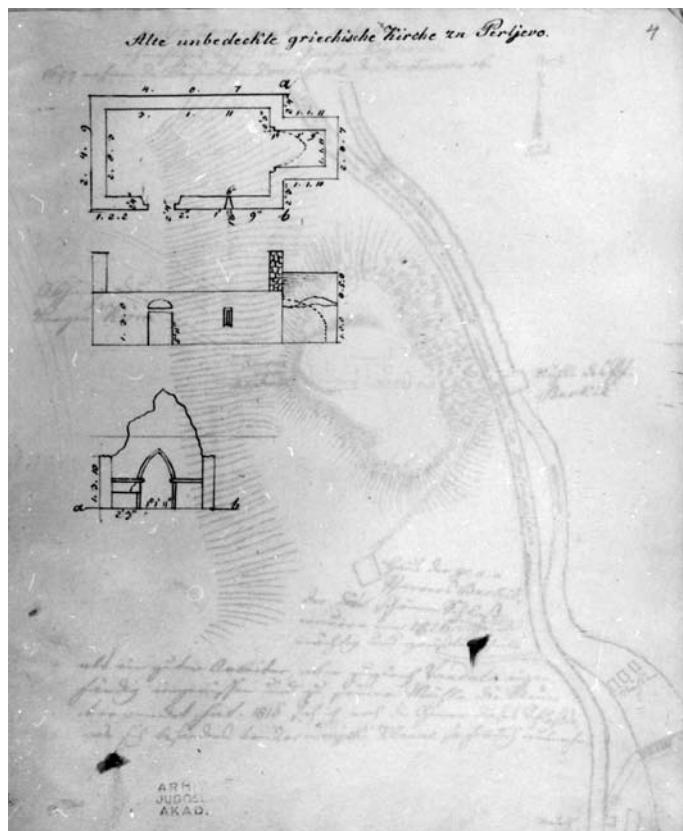
Diana VUKIČEVIĆ-
SAMARŽIJA
**Srednjovjekovni
spomenici Like I**
**Krbave u povjesno-
-umjetničkoj
historiografiji**

Sl. 9.

Mijat Sabljarić,
Crkva sv. Križa Barleta,
Arhiv HAZU, XV D/VI. 81

trebljavaju se termini *procelje*, *slog* i *stil*, *svetohranište*, *pil*, *stup*, *obli luk*, *vijenac*, *glavice* ili *naglavci pilova*, *svod* – *ćemer*, *vajar* – *kamenar* (lapicida), *vajati* (razlikuje se *rezbariti* i *vajati*), *m(j)edorezar*, *snimati* (što znači preslikavati), *polustup*, *lizena*, *potporanj*, *šiljati prozori*, *plohorezba*. Neki opisi u *Slovniku umjetnika* koji navode *pravilnost u razdobi mraka od svjetlosti* temelj su za suvremeno čitanje i analizu slike.

Istraživanja spomenika nakon Austro-ugarske nagodbe 1867. godine, te Ugarsko-hrvatske nagodbe 1868. godine, zbog promjene političkog položaja hrvatskih zemalja i njihova daljnog povijesnog razvoja poprimaju specifične tokove. Dalmacija i Istra ostaju izravno u ovlasti Povjerenstva u Beču. Politička promjena prouzročila je prije svega razlike u intenzitetu proučavanja spomenika u pojedinim dijelovima Hrvatske, dajući nesumnjivu prednost baštini Dalmacije i Istre, koji su usto više privlačili i strane istraživače. U Hrvatskoj i Slavoniji prestaju kompetencije Središnjeg povjerenstva iz Beča i sve do osnutka Zemaljskog povjerenstva za čuvanje umjetničkih i povijesnih spomenika u Kraljevini Hrvatskoj i Kraljevini Sla-

Sl. 10.
Mijat Sabljarić,
Prilevo ruševine
grčke crkve,
Arhiv HAZU, XV D/VI. 81

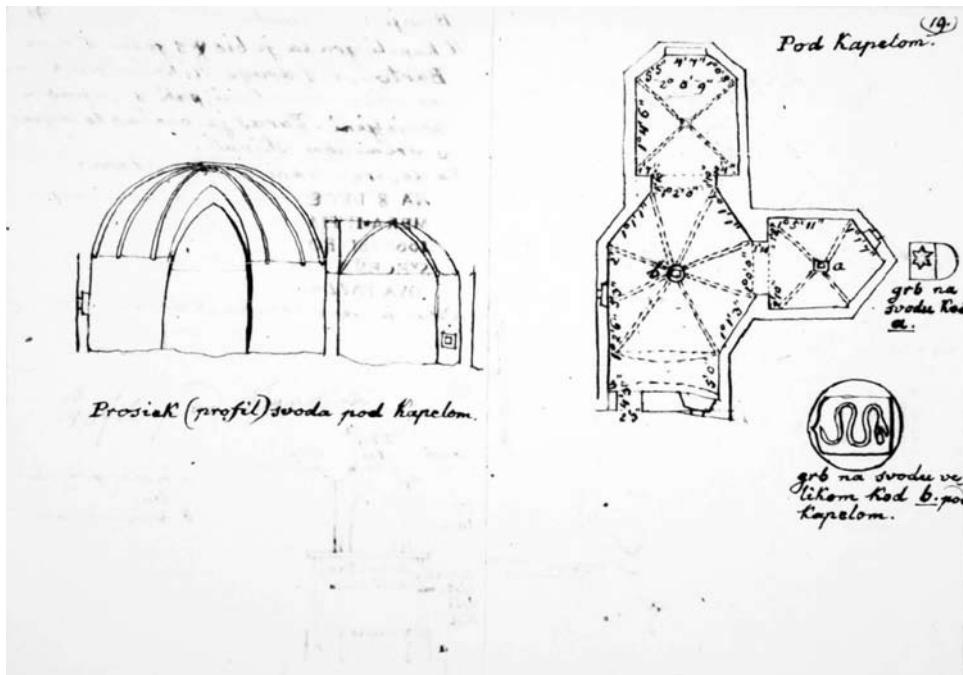
voniji (1910.) nema većih pomaka u istraživanju, što se odražava također u stagnaciji u publiciranju povjesnou-mjetničke literature. Krajem 19., odnosno na prijelazu stoljeća ponovno se javlja zanimanje za Liku i Krbavu, ali više u kulturnopovjesnom smislu; proučavanje gradova i njihovih feudalnih gospodara bilo je nužan čimbenik za razumijevanje političke povijesti. Tako nastaju temeljna djela Vjekoslava Klaića,¹³ Radoslava Lopašića,¹⁴ Emilija Laszowskog.¹⁵ U njima su, kao i u monografijama o pojedinim gradovima,¹⁶ važnije povjesne analize, dok su likovni prilozi, vedute i nacrti većinom podrijetlom iz zbirki nacrta već spomenutih vojnih inženjera i kartografa Pieronija (1636.–1639.), Stiera, Hollsteina (1690.–1700.), gra-

13 Građa za topografiju Ličko-krbavske županije u srednjem vijeku, 1902

14 Spomenici Hrvatske Krajine, 1884.

15 Hrvatske povjesne građevine, 1910. i Stari lički gradovi, Zagreb, 1941.

16 DEVČIĆ, Ivan, "Grad Bužim", "Žubor i Rajčić-grad", Prosvjeta 1908.; "Počitelj-grad", Prosvjeta, 1907.; "Lovinac-grad", Prosvjeta, 1895, "Udbina", Prosvjeta, 1894; Emilije Laszowski, "Brinje", Prosvjeta, 1895

fika Valvasora iz zbirke *Die Ehre des Herzogthums Krain*, te bečkog Ratnog arhiva (Kriegsarchiv).

Gjuro Szabo na djelu o srednjovjekovnim gradovima¹⁷ pretežito prilaže spomenute vedute i nacrte koji mu ne služe u analitičke svrhe nego više kao ilustracija, te ponkad uvodi i suvremene nacrte arhitekta Pilara i Podhorskog. Tijekom prve polovice stoljeća sakralni spomenici – izuzmimo li dvorsklu kapelu u Brinju i crkvu u Oštarijama¹⁸ – nisu bili predstavljeni u povjesnoumjetničkoj literaturi. Bilješke, kao i popisi s početka stoljeća rukopisno su naslijede.

Djelomice je sačuvana i velika rukopisna ostavština Većeslava Heneberga, nastala 90-ih godina prošlog stoljeća, danas u Središnjem arhivu Odjela za informacijsko-dokumentacijske poslove kulturne baštine Ministarstva kulture RH, s nizom crteža spomenika Like, tek djelomice proučena. Sve te spoznaje o spomenicima Like, raspršene u raznim neobjavljenim zbirkama, nezaobilazne su i danas, usprkos činjenici da nisu sustavno obrađene.

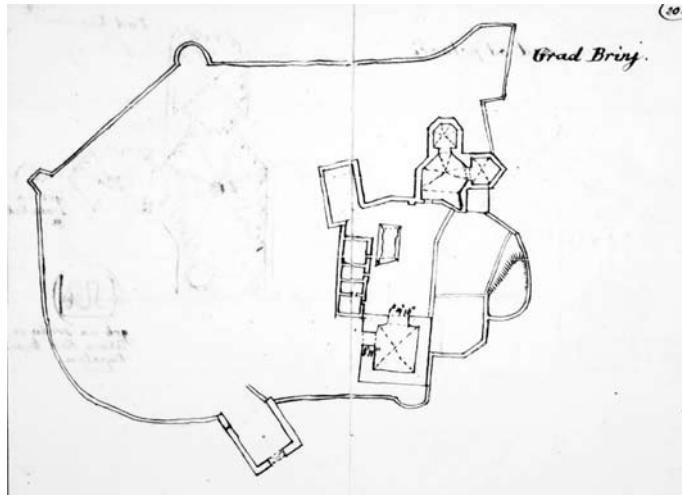
Doba stvaranja moderne hrvatske povjesnoumjetničke znanosti u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata

Sl. 11.

Ivan Kukuljević,
Brinje 1853, Putna
bilježnica Arhiv HAZU,
XV D/VI.79

¹⁷ SZABO, Gjuro, Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, 1920.

¹⁸ PODHORSKI, Stjepan, "Rekonstrukcija rimokatoličke župne crkve u Oštarijama kraj Ogulina", Vesti inžinira i arhitekata, Zagreb, 1901., br.8, str.119–124.

Sl. 12.

Ivan Kukuljević, Brinje 1853,
Putna bilježnica Arhiv HAZU,
XV D/VI.79

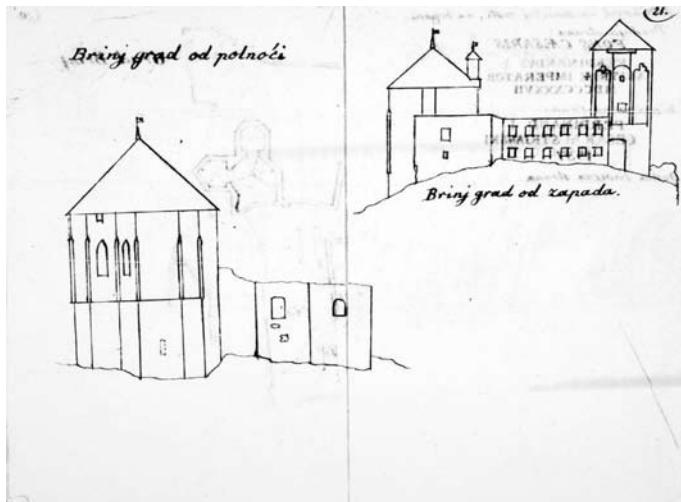
obilježeno je djelovanjem Ljube Karamana – prvog školo-vanog povjesničara umjetnosti srednjeg vijeka – usmjerenog primarno na dalmatinske spomenike. Karamanov mlijje u tadašnjem Konzervatorskom zavodu u Zagrebu bio je poticaj za istraživanja Andele Horvat. Njoj zahvaljujemo prve informacije o brojnim srednjovjekovnim crkvama u Lici i Krbavi, maloj romaničkoj i gotičkoj arhitekturi, ranosrednjovjekovnom pleteru i stećcima. Sažimanjem poznatih topografskih pregleda, poznatih i dostupnih povijesnih izvora Andela Horvat je rekognoscirala teren 50-ih godina prošlog stoljeća,¹⁹ a njezini su radovi postali temelj budućih istraživanja.²⁰ Na temelju tih iskustava nastaje popis spomenika na području kotara Gospić, te popis 85 sakralnih lokaliteta s ruševinama, spomenom crkava te djelomično sačuvanim crkvama, koje su određene prema svojim stilskim obilježjima.²¹ Većina tih istraživanja i bilježaka s reambulacije terena sačuvana je u rukopisnoj ostavštini.²² Radovi Andele Horvat u relevantnim stručnim pu-

19 Izvještaj, 1961 (sudjelovali su Branko Lučić i Nikola Vranić), Središnji arhiv Odjela za informatičke i dokumentarne poslove kulturne baštine Ministarstva kulture RH (bivši Konzervatorski zavod), rukopis.

20 HORVAT, Andela, "Povodom prvog nalaza pletera u Lici", Bulletin Razreda za likovne umjetnosti HAZU, br. 3 1959; "O spomenicima u Krbavi", Bulletin Razreda za likovne umjetnosti HAZU br. 1, 1959.; "Prilog rasprostiranju stećaka u Liki i Baniji", Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, br. 15/1963, str. 26–35.

21 HORVAT, Andela, "O srednjovjekovnoj sakralnoj umjetnosti Like", u Arheološka problematika Like: znanstveni skup, Otočac, 22–24. IX. 1974, Izdanja hrvatskog arheološkog društva, Split, 1975., str. 127–141.

22 Putne bilježnice u Kaptolskom i Nadbiskupskom arhivu Zagreb i u Središnjem arhivu Odjela za informatičke i dokumentarne poslove kulturne baštine Ministarstva kulture

Diana VUKIČEVIĆ-
SAMARŽIJA
**Srednjovjekovni
spomenici Like I
Krbave u povjesno-
-umjetničkoj
historiografiji**

SI. 13.

Ivan Kukuljević, Brinje 1853,
Putna bilježnica Arhiv HAZU,
XV D/VI.79

blikacijama, premda zamišljeni kao topografske studije, nadilaze okvire pukog topografskog nabranja te donose utemeljena mišljenja i analize o sakralnim građevinama. Mnoge su njezine prosudbe zadržane do danas pa se ponavljaju bez većih provjera i u novijoj literaturi. Primjerice crkva u Jošanima i danas je u stručnoj literaturi određena kao romanička, a natpis na bosančici kao čirilični. Andjela Horvat kao povjesničarka i konzervatorica pokazivala je interes za ukupno likovno stvaralaštvo. Upravo njoj zahvaljujemo na prvim znanjima o gotičkim skulpturama iz Brinja koje dinasti Frankopani nabavljaju u tadašnjem srednjoeuropskom središtu kasnogotičke plastike.

Istraživanja provedena posljednjih dvadeset godina postala su ciljana. Objavljen je veći broj članaka i studija o frankopanskim gradovima Modrušu, Slunju, Cetinu i monografija o Ogulinu, radovi Milana Kruheka o Cetingradu²³ i Modrušu,²⁴ u suradnji sa Zorislavom Horvatom Modruš – Tržan²⁵ i Slunj²⁶ te povjesna i konzervatorska studija Drage Milića i Marine Valjato-Fabris za obnovu kapele Sv. Trojstvo grada Sokolca nad Brinjem.²⁷ Svi ti ra-

23 KRUHEK, Milan, Cetin: grad Izbornog sabora Kraljevine Hrvatske 1527, Karlovac, 1997.

24 KRUHEK, Milan, "Modruš feudalni utvrđeni i biskupski grad", Ogulin Povjesna i kulturna baština, Ogulin 2000, str. 37–73.

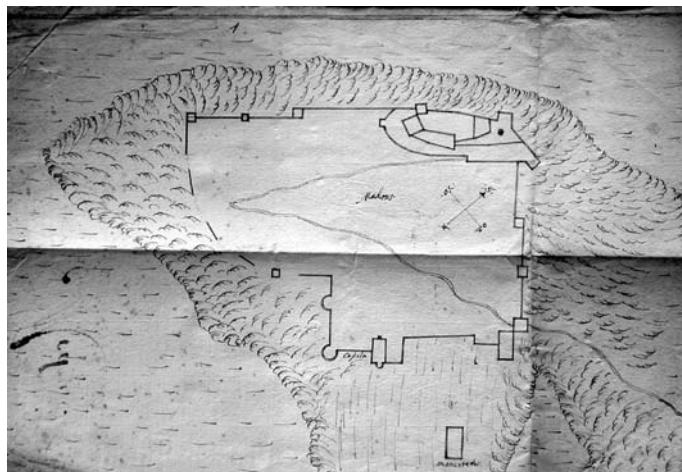
25 KRUHEK, Milan – HORVAT, Zorislav, "Castrum Thersan et civitas Modrussa", 1990, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 1990, sv. 16, str. 89–131.

26 KRUHEK, Milan – HORVAT, Zorislav, Stari grad Slunj (Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture, sv. 8), Zagreb, 1993.

27 MILETIĆ, Drago – VALJATO FABRIS, Melita, Sokolac, frankopanski plemečki grad u Brinju, Zagreb, 2003.

Sl. 14.

Modruš, crtež, XVII. st. Arhiv
Republike Slovenije, Deželni
stanovi za Kranjsko, kutija
282.

dovi predstavljaju Liku kao zemlju srednjovjekovnih građova u povijesnoumjetničkoj literaturi.

Tek u novije vrijeme interes Milana Kruheka,²⁸ a još više Zorislava Horvata, posvećen je sakralnoj arhitekturi Like. Uz reambulaciju terena i bilježenje svih poznatih izvora o crkvama krbavske biskupije, potonji objavljuje niz studija²⁹ u stručnim publikacijama, da bi napisljeku okupio građu u knjizi o propalim katedralama Krbavsko-modruške biskupije. Analizom tlocrta i oblika, te komparativnim pristupom spomenicima uvodi tu problematiku u suvremenu povijesnoumjetničku literaturu.³⁰

Interes za monumentalna zdanja kasnog srednjeg vijeka prisutan tijekom povijesti novog vijeka dominantan je u istraživanjima koja su započela polovicom 19. stoljeća. U drugoj polovici 20. stoljeća pristupa se suvreme-

- 28 KRUHEK, Milan, "Modruška sakralna baština", Ogulin. Povijesna i kulturna baština, Ogulin, 2000, str. 212–217.
- 29 HORVAT, Zorislav, "O nekim samostanskim sklopovima i crkvama u Krbavskoj biskupiji", Riječki teološki časopis 12 (2004), 1 (23); str. 35–89. HORVAT, Zorislav, "Srednjovjekovna pavljinska arhitektura na području Senjske i Modruško-krbavske biskupije", Senjski zbornik, 26 (1999); str. 123–178.
- HORVAT, Zorislav, "Katedrala sv. Nikole u Otočcu", Riječki teološki časopis, 11 (2003), 2(2); str. 435–450.
- HORVAT, Zorislav, "Crkva sv. Marije u Otočcu", Senjski zbornik, 19 (1992); str. 47–56.
- HORVAT, Zorislav, "Crkva sv. Ivana Krstitelja u Volarici pod Ostrovicom Ličkom", Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu, 11/12 (1994/1995) [i.e.1997]; 99–110.
- HORVAT, Zorislav, "Oštarije: crkva Blažene Djevice Marije od Čudesa", Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 18/19 (1992/1993); str. 119–140.
- 30 HORVAT, Zorislav, Srednjovjekovne katedralne crkve Krbavsko-modruške biskupije, Zagreb – Gospić, 2003.

nim znanstvenim metodama s jedne strane izgubljenim spomenicima te onim skromnim iz razdoblja predromanike, romanike, gotike koji su svjedok likovnih zbivanja, likovne kulture i određuju umjetnički krug iz kojeg je do prla umjetnička misao. Stvara se i temelj za rekonstrukciju veličanstvenog srednjovjekovnog krajolika Like. Dominantni, djelomice sačuvani gradovi i grădevine: Ogulin, Brinje i kapela Sv. Trojstvo, crkva Blažene Djevice Marije od čuda u Oštarijama ulaze u preglede umjetničke baštine Hrvatske i time zauzimaju značajno mjesto u hrvatskoj povijesno-umjetničkoj historiografiji.

Diana VUKIČEVIĆ-
SAMARŽIJA
**Srednjovjekovni
spomenici Like I**
**Krbave u povijesno-
umjetničkoj
historiografiji**

LITERATURA

- DEVČIĆ, I. (1908), "Grad Bužim", "Žubor i Rajčić-grad", *Prosvjeta*.
- DEVČIĆ, I. (1895), "Larinac-grad", *Prosvjeta*.
- DEVČIĆ, I. (1907), "Počitelj-grad", *Prosvjeta*.
- DEVČIĆ, I. (1894), "Udbina", *Prosvjeta*.
- FARLATTI, D. (1759), *Illyricum sacrum*, vol. IV., Venecija, "Episcopi corbaviensis, modrusenses, senienses et ottocienses", str. 91–167.
- HORVAT, A. – LUČIĆ, B. – VRANIĆ, N. (1961), "Izvještaj iz 1961. godine", rukopis, Središnji arhiv Odjela za informatičke i dokumentarne poslove kulturne baštine Ministarstva kulture RH (bivši Konzervatorski zavod), Zagreb.
- HORVAT, A. (1959), "Povodom prvog nalaza pletera u Lici", *Bulletin Razreda za likovne umjetnosti JAZU*, br. 3, Zagreb.
- HORVAT, A. (1959), "O spomenicima u Krbavi", *Bulletin Razreda za likovne umjetnosti JAZU*, br. 1, Zagreb.
- HORVAT, A. (1963), "Prilog rasprostiranju stećaka u Liki i Baniji", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, br. 15, Split, str. 26–35.
- HORVAT, A. (1975), "O srednjovjekovnoj sakralnoj umjetnosti Like" u: *Arheološka problematika Like: znanstveni skup*, Otočac, 22–24. IX. 1974, Izdanja hrvatskog arheološkog društva, Split, str. 127–141.
- HORVAT, A. (1970), "O odrazima kulture antike na doba predromanike u Lici", *Adriatica praehistorica et antiqua – Zbornik radova posvećen Grgi Novaku*, Zagreb, str. 727–739.
- HORVAT, Z. (2004), "O nekim samostanskim sklopovima i crkvama u Krbavskoj biskupiji", *Riječki teološki časopis* (12), 1 (23), str. 35–89.
- HORVAT, Z. (1999), "Srednjovjekovna pavljinska arhitektura na području Senjske i Modruško-krbavske biskupije", *Senjski zbornik*, 26, str. 123–178.
- HORVAT, Z. (2003), "Katedrala sv. Nikole u Otočcu", *Riječki teološki časopis* (11), 2 (22), str. 435–450.

- HORVAT, Z. (1992), "Crkva sv. Marije u Otočcu", *Senjski zbornik*, 19, str. 47–56.
- HORVAT, Z. (1994/1995), "Crkva sv. Ivana Krstitelja u Volarici pod Ostrovicom Ličkom", *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 11/12 [i.e.1997], 99–110.
- HORVAT, Z. (1992/1993), "Oštarije: crkva Blažene Djevice Marije od čudesa", *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 18/19, str. 119–140.
- HORVAT, Z. (2003), *Srednjovjekovne katedralne crkve Krbavsko-modruške biskupije*, Zagreb – Gospić.
- KLAIĆ, V. (1902), "Građa za topografiju ličko-krbavske županije u srednjem vijeku", *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, Zagreb, n. s., sv. VI., str. 1–31.
- KLAIĆ, V. (1903–1904), "Građa za topografiju Ličko-krbavske županije u srednjem vijeku", *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, Zagreb, n. s., sv. VII., str. 129–144.
- KRUHEK, M. (1997), *Cetin: grad Izbornog sabora Kraljevine Hrvatske 1527*, Karlovac.
- KRUHEK, M. (2000), "Modruš feudalni utvrđeni i biskupski grad" *Ogulin. Povijesna i kulturna baština*, Ogulin, str. 37–73
- KRUHEK, M. – HORVAT, Z. (1990), "Castrum Thersan et civitas Modrussa", *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 16, str. 89–131.
- KRUHEK, M. – HORVAT, Z. (1993), *Stari grad Slunj*, Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture, sv. 8.
- KRUHEK, M. (2000), "Modruška sakralna baština", *Ogulin. Povijesna i kulturna baština*, Ogulin, str. 212–217
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, I. (1887), "Sokol grad Brinjski", *Glasnik društva za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu*, II., Zagreb.
- LASZOWSKI, E. (1910), *Hrvatske povijesne građevine*, Zagreb.
- LASZOWSKI, E. (1941), *Stari lički gradovi*, Zagreb.
- LASZOWSKI, E. (1895), "Brinje", *Prosvjeta*.
- LOPAŠIĆ, R. (1884), *Spomenici Hrvatske Krajine*, Zagreb.
- MLETIĆ, D. – VALJATO FABRIS, M. (2003), *Sokolac, frankopanski plemićki grad u Brinju*, Zagreb.
- SABLJAR, M. (1854), "Izvijestje odbornika družtva g.c.k. majora Sabljara o uspjehu svoga putovanja po Dalmaciji god 1853 i 1854", *Arkviz za pověstnicu Jugoslavensku*.
- SZABO, Gj. (1920), *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb.
- VALVASOR, J. V. (1689), *Die Ehre des Herzogthums Krain*, Nürnberg.

SREDNJOVJEKOVNI SPOMENICI LIKE I KRBAVE U POVIJESNO-UMJETNIČKOJ HISTORIOGRAFIJI

Ključne riječi: gradovi, burgovi, romanika, gotika, predromanička, sakralna arhitektura, povijesnoumjetnička literatura.

Opća slika Like, prostornog središta srednjovjekovne Hrvatske, stvorena je tradicionalnom predajom o kraju prepunom gradova. Usmena predaja navodi ih oko 200. Kulturni krajolik Like, prostor u posjedu hrvatskog plemstva nobiles ultra Gvozd – nobiles de Croatia, devastiran je u ratu s Turcima. Napuštena mjesta, ostaci prošlih vremena gotovo nisu uočljivi te, izuzmu li se jedva vidljivi lokaliteti gradina i gradišta, cjelokupna struktura naseljenih krčevina i naselja Like, onakva kakvu danas možemo vidjeti, stvorena je tek u 18. stoljeću. Najstarije podatke o srednjovjekovnim gradovima (iz vojno-strateških razloga), a iznimno i sakralnim spomenicima, nalazimo u 17. stoljeću u djelima vojnih inženjera i kartografa Pieronija (1636.-1639.), Stiera, Hollsteina (1690.-1700.) te u grafikama Valvasora. Upravo su te bilješke pobudile zanimanje povjesničara s početka 20. stoljeća (Lopašić, Laszowski, Szabo) te poslije R. Horvata, koji se služe njihovim grafičkim prikazima gradova. Nasuprot gradovima burgovima rano prepoznatim u povijesnoumjetničkoj literaturi, srednjovjekovni sakralni spomenici Krbavsko-modruško-senjske biskupije, koje na temelju izvora i toponima možemo reambulirati, prepoznati su poslije u literaturi. Zabilježeni su samo oni najreprezentativniji - Brinje (dvorska kapela Sv. Trojstvo) i Oštarije. Ivan Kukuljević polovicom 19. stoljeća kao generalni konzervator za Slavoniju i Hrvatsku putuje Likom, te u njegovim bilješkama prvi put nalazimo crtež kapele u Brinju, a u prvim desetljećima 20. stoljeća tekst s arhitektonskim nacrtima crkve u Oštarijama, i to ostaje usamljen prikaz spomenika sakralne arhitekture. U drugoj polovici 20. stoljeća A. Horvat prvi put progovara o srednjovjekovnoj umjetnosti Like, romaničkim i gotičkim sakralnim gradnjama, pleteru i stećcima. Tek u novije vrijeme Z. Horvat, uz reambulaciju terena i bilježenje svih poznatih izvora o crkvama Krbavske biskupije, uvodi tu problematiku u povijesnoumjetničku literaturu.

Diana VUKIČEVIĆ-
SAMARŽIJA

**Srednjovjekovni
spomenici Like I
Krbave u povijesno-
-umjetničkoj
historiografiji**

MEDIEVAL MONUMENTS OF LIKA AND KRBAVA REGIONS IN CROATIAN ART HISTORY

Keywords: towns, burghs, Romanesque style, Gothic style, Pre-romanesque style, sacral architecture, historical-artistic literature.

The monumental landscape of medieval Lika and Krbava regions – according to the tradition known as the land with many “towns” – was devastated during the period of wars against the Ottoman Turks. Only a few fortified settlements and churches from Middle Ages are still standing, the knowledge about their major part is based on the information in written historical sources and/or archaeological excavations. The oldest visual material about the fortified settlements of medieval Lika are 17th century drawings made by military engineers Pieroni (1636–1639), Stier, Hollstein (1690–1700) and prints in Valvasor's “Die Ehre des Herzogthums Krain”. Those works were begun to be intensely studied by Croatian historians at the beginning of the 20th century (Lopašić, Laszowski, Szabo), followed by R. Horvat. Apart from the most distinguished few – Holy Trinity chapel in Brinje and the church in Oštarije – the study of medieval churches in Lika was neglected for the long time. After the notes made by Ivan Kukuljević Sakcinski and Mijat Sabljar during their travels in Lika in mid-19th century, it was only in the second half of the 20th century that medieval religious architecture of the region came to attention, mainly owing to A. Horvat. She was the first scholar who interpreted existing building remains in the terms of architectural styles (Romanesque and Gothic) and brought to attention the early medieval reliefs with interlaced decoration and considerable number of fragments of Roman sculpture built into the walls of medieval churches. In the several few decades, thanks to the research of Milan Kruhek and Zorislav Horvat, many studies on fortified settlements were published, including the latter's comprehensive book on the religious architecture of the Krbava bishopric.